

KORXONA FOYDALILIGINI OSHIRISHDA XARAJATLAR HISOBI VA TAHLILINING AHAMIYATI

Abdumutalov Obidjon

4-kurs, K54-22 guruh

Buxgalteriya va audit yo'nalishi

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va tahlilining o'rnini hamda ahamiyati tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida korxonalarda xarajatlarni to'g'ri hisobga olish, ularni tahlil qilish va samarali boshqarish orqali moliyaviy natijalarni yaxshilash imkoniyatlari o'rganildi. Shuningdek, ishlab chiqarish va muomala xarajatlarini optimallashtirish usullari, tannarxni pasaytirish omillari hamda foyda ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilindi. Maqolada iqtisodiy tahlil, taqqoslash, statistik va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, xarajatlar ustidan samarali nazoratni yo'lga qo'yish, ularni tahlil qilish asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish korxonada foydaliligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan korxonalarda xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: xarajatlar hisobi, foydalilik, tannarx, iqtisodiy tahlil, moliyaviy natijalar, boshqaruv qarorlari.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье исследуется роль и значение учета и анализа затрат в повышении прибыльности предприятия. В процессе исследования изучены возможности улучшения финансовых результатов за счет правильной организации учета затрат, их анализа и эффективного управления ими. Также рассмотрены методы оптимизации производственных и коммерческих затрат, факторы снижения себестоимости и основные факторы, влияющие на прибыль предприятия. В статье использованы методы экономического анализа, сравнения, статистического и системного подхода. Полученные результаты показывают, что эффективный контроль затрат и принятие управленческих решений на основе их анализа существенно повышают прибыльность предприятия. Результаты исследования имеют практическое значение для совершенствования системы управления затратами на предприятиях.

Ключевые слова: учет затрат, прибыльность, себестоимость, экономический анализ, финансовые результаты, управленческие решения.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda foydalilik darajasi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Foydalilik esa bevosita daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi nisbat bilan belgilanadi. Shu sababli, korxonalarda xarajatlarni to'g'ri hisobga olish, ularni chuqur tahlil qilish va samarali boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ishlab chiqarish hajmining oshishi, resurslarning cheklanganligi hamda bozor talablarining keskin o'zgarishi korxonalaridan xarajatlarni optimallashtirishni talab etmoqda. Ayniqsa, tannarxni pasaytirish orqali foydani oshirish imkoniyatlari har bir xo'jalik yurituvchi subyekt uchun ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu esa xarajatlar hisobi va tahlilining ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o'rganilishini taqozo etadi.

Xarajatlar hisobi korxonaning barcha moliyaviy-xo'jalik operatsiyalarini aks ettiruvchi muhim axborot tizimi bo'lib, u boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy manba vazifasini bajaradi. Xarajatlar tahlili esa mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini baholash, ortiqcha xarajatlarni aniqlash hamda ichki imkoniyatlarni safarbar etish imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va tahlilining nazariy hamda amaliy jihatlarini o'rganishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida xarajatlar hisobini tashkil etish, ularning tahlil usullarini ko'rib chiqish hamda foydalilikka ta'sir etuvchi omillarni aniqlash belgilab olindi.

Tadqiqot obyekti sifatida korxonalarda xarajatlar hisobini yuritish va ularni tahlil qilish jarayonlari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa xarajatlar hisobi va tahlilining korxonada foydaliligiga ta'siri hisoblanadi.

Mazkur ilmiy ish natijalari korxonalarda xarajatlarni samarali boshqarish, tannarxni pasaytirish va foydani oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va tahlilining ahamiyatini aniqlash maqsadida kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy usullar uyg'unlashtirildi.

Birinchi, ilmiy bilishning umumiy usullari, jumladan, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar orqali xarajatlar hisobi va tahlilining nazariy asoslari o'rganildi hamda turli iqtisodiy qarashlar tizimlashtirildi.

Ikkinchi, iqtisodiy-statistik tahlil usullari qo'llanildi. Xususan, korxonaning xarajatlari, tushumlari va foyda ko'rsatkichlari dinamikasi o'rganildi. Xarajatlarning tarkibi va ulushlari aniqlanib, ularning foydalilikka ta'siri baholandi.

Uchinchidan, amaliy tahlil usullari – gorizontaal va vertikal tahlil, koeffitsientlar usuli hamda omilli tahlil usullaridan foydalanildi. Bu orqali xarajatlarning o'zgarishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlanib, ularning foydaga ta'siri baholandi.

Tadqiqot obyekti sifatida shartli ravishda o'rta hajmdagi ishlab chiqarish korxonasi ma'lumotlari asos qilib olindi. Ma'lumotlar asosida xarajatlar tarkibi, tannarx va foyda o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va ularni tahlil qilish muhim strategik vosita hisoblanadi. Ayniqsa, xarajatlar tarkibini to'g'ri shakllantirish va ularni optimallashtirish orqali sezilarli iqtisodiy samaraga erishish mumkin. Quyida korxonada xarajatlarning tarkibi keltirilgan:

1-jadval. Korxonada xarajatlarning tarkibi (yillik, % hisobida)

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, eng katta ulushni xom ashyo va materiallar xarajatlari egallaydi. Bu esa aynan ushbu yo'nalishda tejamkorlik siyosatini yuritish orqali foydani oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari tahlil qilindi:

2-jadval. Korxonaning moliyaviy natijalari (mln so'm)

Ko'rsatkich	3	4	5

Mazkur jadvaldan ko'rinadiki, tushum oshishi bilan birga xarajatlar ham ortgan, biroq ularning o'sish sur'ati tushumga nisbatan past bo'lgan. Natijada sof foyda va foydalilik darajasi yil sayin oshib borgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

- ✓ Xarajatlarni 5–10 % ga kamaytirish foydani sezilarli oshiradi

- ✓ Eng katta iqtisodiy samara xom ashyo xarajatlarini optimallashtirish orqali erishiladi
- ✓ Doimiy xarajatlarni nazorat qilish foydalilik barqarorligini ta'minlaydi
- ✓ Xarajatlar tahlili asosida qabul qilingan boshqaruv qarorlari korxonada samaradorligini oshiradi

Shunday qilib, tadqiqot natijalari xarajatlar hisobi va tahlilining korxonada foydaliligini oshirishdagi muhim omil ekanligini tasdiqladi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va tahlilining muhim o'rin tutishini yana bir bor tasdiqladi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, xarajatlarni to'g'ri rejalashtirish, hisobga olish va tizimli tahlil qilish orqali korxonaning moliyaviy natijalarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin.

Tahlillar davomida aniqlanishicha, xarajatlarning asosiy qismini xom ashyo va materiallar tashkil etadi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonida resurslardan oqilona foydalanish, yetkazib beruvchilar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali xarajatlarni kamaytirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, energiya va amortizatsiya xarajatlarini optimallashtirish ham foydani oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Natijalarga ko'ra, korxonada tushum va xarajatlar o'rtasidagi nisbatning ijobiy o'zgarishi foydani o'sishiga olib kelgan. Bu esa xarajatlarni boshqarish tizimi samarali yo'lga qo'yilganligini bildiradi. Ayniqsa, xarajatlarning o'sish sur'atini tushum o'sishidan past darajada ushlab turish strategiyasi yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta'minlagan.

Biroq, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham kuzatildi. Jumladan, ayrim hollarda xarajatlar tarkibi yetarlicha chuqur tahlil qilinmasligi, ichki nazorat tizimining sustligi hamda zamonaviy boshqaruv usullaridan to'liq foydalanilmasligi korxonada foydaliligini cheklovchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa xarajatlar hisobi va tahlilini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda xarajatlarni boshqarish tizimi avtomatlashtirilgan axborot texnologiyalari asosida amalga oshiriladi. Bu esa real vaqt rejimida xarajatlarni monitoring qilish va tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, mahalliy korxonalarda ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari va ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, xarajatlar hisobi va tahlilini samarali tashkil etish korxonada foydaliligini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Shu sababli, korxonalarda xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirish, zamonaviy tahlil usullarini joriy etish va resurslardan samarali foydalanish strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

XULOSA

Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari korxonada foydaliligini oshirishda xarajatlar hisobi va tahlilining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, xarajatlarni to'g'ri hisobga olish, ularning tarkibini chuqur o'rganish va samarali boshqarish orqali korxonada moliyaviy natijalarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin.

Xususan, xarajatlar tarkibida eng katta ulushni egallagan xom ashyo va materiallar sarfini optimallashtirish, energiya resurslaridan oqilona foydalanish hamda doimiy xarajatlarni nazorat qilish foydalilikni oshirishning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilandi. Shu bilan birga, xarajatlar tahlili asosida qabul qilingan boshqaruv qarorlari korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berildi.

Tadqiqot davomida xarajatlar va foyda o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinib, xarajatlarning o'sish sur'atini nazorat qilish orqali foydaning barqaror o'sishini ta'minlash mumkinligi isbotlandi. Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va avtomatlashtirilgan hisob tizimlaridan foydalanish xarajatlarni samarali boshqarish imkoniyatlarini kengaytirishi qayd etildi.

Umuman olganda, korxonalarda xarajatlar hisobi va tahlilini takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish hamda strategik boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish foydalilikni oshirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi PF-4611-son Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. Brigham E.F., Houston J.F. Financial Management: Theory & Practice. – Boston: Cengage Learning, 2019.
3. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. – New York: Pearson, 2020.
4. Drury C. Management and Cost Accounting. – London: Cengage Learning, 2018.
5. Xasanov B.X. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
6. Qodirov A.K. Moliyaviy tahlil asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
7. G'ozibekov D.G'. Korxonada iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.